

ЗНАМЕНИТІ УКРАЇНЦІ

РОСТИСЛАВ КОЛОМІЄЦЬ

**АННА
ЯРОСЛАВНА**

Харків
«Фоліо»
2024

Пролог

Особисте зізнання

Шепочучи: При-віт тобі, Ан-но!..
Ледь не вигукнув: Анничко!..

ЧОМУ Я ПИШУ ПРО АННУ ЯРОСЛАВНУ

У серії «Знамениті українці» я завжди пишу про людей, з якими я пов'язаний, нехай опосередковано, і які мені духовно близькі.

Коли писав про Леоніда Бикова, це було зрозуміло: я був щасливий особистим знайомством з ним, разом передивлялися його останні фільми, мріяв зіграти у нього в фільмі і ледь не зіграв в одному з його фільмів — розійшлись у погляді на роль, те це не припинило наших стосунків...

Коли писав про Марка Кропивницького, зрозуміло, не міг розраховувати на особистий контакт з ним. Але бабуся, поетеса Наталя Володимирівна Родіонова (дружила з Миколою Вороним і, коли його заарештували, переховувалась від радянської влади, і жила, й померла під іншим прізвиськом) познайомила мене, зовсім юного, з дружиною Карпенка-Карого Софією Тобілевич. Пам'ятаю: сумно посміхнулась мені при зустрічі — «Це, мабуть, моє останнє знайомство», а я на повному серйозі відповів — «Сподіваюсь не розчарувати Вас». Сьогодні я, певно, єдиний з живих, хто безпосередньо контактував із Софією

Віталіївною. Тоді ж я закидав її питаннями. Безпосередньо від Софії Віталіївни я довідався багато чого невідомого з життя корифеїв українського театру, зокрема, про різницю у творчих уподобаннях, яку вона назвала (і я за нею) «видовою диференціацією українського театру», за що я їй щиро вдячний. І це, звичайно, знайшло своє відображення у моїй книзі «Театр П. К. Сакаганського та І. К. Карпенка-Карого», яку вона вже не встигла прочитати. А мені так важлива була б думка сподвижниці корифеїв про неї...

Коли писав про Дмитра Донцова, скористався з розповідей мого дідуся про нього, які я старанно занотовував у своєму щоденнику. Річ у тому, що мій дідусь, генетик Микита Іванович Коломієць (колишній петлюрівець), який, проживаючи свого часу у діаспорі, закінчивши Віденський університет, мав безпосередні контакти з українським філософом. У 70-ті він напівнезаконно повернувся до СРСР і доживав свого віку, не доживав, а продовжував жити, разом із родиною — дружиною, яка дочекалась його, дітьми, онуком, цебто мною. Від нього я довідався, зокрема, а він в свою чергу довідався від Донцова, про нищівну оцінку, яку давав той радянським ідеологам. Передаю її дослівно:

— Невігласи! Свідомі невігласи! У запалі ствердження комуністичних ідей ці інтернаціоналісти стерли грані між німецьким нацизмом, італійським фашизмом і українським націоналізмом. Але це ж зовсім різні речі! Гітлер би образився на таке порівняння. Дуче презирливо повів би плечима.

— А ви?

— А я?.. Вимив би руки і...

Коли я писав про Гната Хоткевича...

Скептичний читач вправі перебити мене і посміхнутись:

— Ну, припустимо, що це так. Але що і як могло пов'язувати вас, шановний академіку, з княгинією Анною Ярославною, яка жила майже тисячоліття тому?

Питання не зіб'є мене з пантелику.

Тож на початку, шановний скептику, академік доводить до вашого відому, як я «познайомився» з Анною Ярославною — представницею династії Рюриковичів.

Скептик не вгамовується:

— Чи можливо це через тисячоліття?

Цілком можливо, шановний читачу.

З мемуарів моєї бабусі, які вона довгі роки приховувала, бо була переслідувана радянською владою за знайомство з Миколою Вороним, який збирався видати її вірші, а потім з її розповідей виявилось — і це попервах мене приголомшило, — що і я, і всі ми походимо від роду Рюриковичів. Зокрема, мій прапрадідусь — князь Воротинцев, який сплив із мемуарів бабусі, був із цього роду. Цебто Анна Ярославна, яка жила тисячоліття тому, стоїть на початку роду Рюриковичів, а я, який живе зараз і книжку якого ви тримаєте у руках, стою у його продовженні, нехай далекому і непрямому, але у продовженні. Рід — це те, що нас поєднує у вічності. Родова пам'ять — це те, що нас має тримати на світі.

Генетика, як казав мій дідусь-генетик, переказуючи фрейдівські слова, рід незбагненна, але припускаю, що нас таки щось незримо пов'язує, і я докладніше про це пишу у своїй книзі «Як бути щасливим».

Більше того, виявляється, можна навіч побачити те, що відбувалося тисячу років тому.

— Як? — не вгамовується скептик.

Для цього уточнімо саме поняття графіті. Графіті (від італ. *graffiti* — надряпане) — це загальний термін на означення всіх видів випадкових написів і малюнків у місцях загального користування — на стінах будинків, на церковних стінах, зроблених чи то у сиву давнину, чи сьогодні.

...Духовний центр Київської Русі — «Свята Софія»... Проходжу всередину, озираюсь навколо, повільно рухаюсь...

І до мене долинають живі голоси наших пращурів...

Чому дивуватися? На стінах собору виявлено понад 7000 графіті та підписів під ними, і серед них стародавні: X — початку XI століть. Це ніщо інше, як опосередковане свідчення поширення письменності серед різних верств населення тогочасного Києва.

Уважно читаю надписи під малюнками. На них присутні майже всі риси сучасної української мови. Написи залишали не випадкові перехожі — будівничі, прихожани, учні школи, що діяла при Софії, навіть клірики. Малювали переважно тоді, коли служби у храмі не було, але люди мали доступ до собору.

Це свого роду художня самодіяльність праукраїнців, які надряпували на стіні що завгодно: молитовні написи, хрести, просто ставили свій автограф на згадку про відвідування храму. Є видряпані записи про історичні події: «успіння» Ярослава Мудрого 20 лютого 1054 року, поставлення у митрополити Київської Русі Іларіона. Є слізне прохання невідомого прочанина до Бога: «Господи, поможи рабу своєму Лазорові» з характерним для української мови закінченням «-ові». А оце, напевне, шаржі учнів софійської школи на своїх учителів. Ну, точно: «А ворогів трясцею оточи...». А поруч — дитяча лічилочка: «Ані-ані, мані-мані, пуко крива плакі кікі» — щось напрочуд так знайомих

нам «еників-беників». Роздивляючись старокиївські графіті, немовби вступаю у живий діалог з нашими пращурами, і нам не треба перекладачів.

Блискавка! Автограф Анни Ярославни! Ось він перед моїми очима! Вона написала-надряпала своє ім'я у соборному переході між центральною навою та приділом Анни та Іоакіма. І — не де-небудь, а на зображенні святого Пантелеймона, цілителя, шанованого у родині Ярослава Мудрого. Те, що це її припис — не припущення, а доведений факт. У розпорядженні дослідників є документ, датований 1053 роком — грамота, адресована французькому Суассонському абатству, яку Анна підписала власноруч. Порівняли динаміку почерку з київським графіті й упевнились: це та ж сама людина. Так, підписуючи графіті, Анна Ярославна вписала себе в історію.

І молода князівна ніби відгукується, уточнюючи при цьому, що ім'я «Анна» писалося за тих часів з одним «н»...

Порозумілися. Десять віків — не перепона для спілкування з близькою тобі людиною.

Анна — свята Софія — Ярослав — Франція... Мені згадалося, що частину мощів великомученика і цілителя святого Пантелеймона київська князівна Анна — чи не за порадою батька? напевне! — візьме до Франції, де вона стане королевою... Тобто, покидаючи батьківщину, навіки запам'ятає заповіти батька — українського державотворця.

Відтоді Анна Ярославна не зникає з пам'яті моєї душі. Ніякої містики. Обертаючись поглядом до неї, я немовби викреслюю час і простір, що розділяє нас. І хочу, щоб ми з вами, шановні читачі, — не сприйміть це за фамільярність — побачили на сторінках цієї книги не тільки історичну особу, але живу жінку, з якою

могли б зустрітися на київській Софіївській площі чи у французькому Санлісі і порозумітися — нам було б про що з нею поговорити. За тисячу років так багато усього накопичилось...

У ПАМ'ЯТІ РІЗНИХ ЧАСІВ І НАРОДІВ

От я написав: Анна не зникає з пам'яті моєї душі. Та хіба тільки моєї?.. Вона весь час спалахує — і не гасне — в пам'яті різних часів і народів.

Від Анни Ярославни ведуть свій рід 11 королів династії Капетів, 13 — династії Валуа, 7 — династії Бурбонів. А її останній нащадок правив країною аж до самої французької революції.

Є ще один відомий нащадок великої королеви французької Анни. Це Карл VII. Саме його, як заповідали небесними голосами, Жанні д'Арк довелося захищати і піднімати війська проти англійців на захист Франції.

Уявіть собі: ймовірно, що видатний учений, творець сучасної теорії еволюції Чарльз Дарвін, є нащадком князівни Анни Ярославни. Так в усякому разі стверджував його племінник, засновник соціометрії — теорії вивчення міжособових відносин, Френсіс Гальтон у книзі «Спадковість генія». А подальші дослідження родовідного дерева Дарвіна привели його до висновку, що він прямиий нащадок Анни. Анна Ярославна і Чарльз Дарвін?.. Так, Анна Ярославна і Чарльз Дарвін! Тут є над чим подумати...

Або згідно дослідженням, які провадив допитливий французький журналіст та історик Філіп Делорм, канадська співачка Селін Діон, французький актор Жерар Депардьє, американська

актриса Брук Шілдс мають родові зв'язки з Анною Ярославною. Сприймайте це, як забажаєте. Піді перевіріть...

«Анноманія» почалася ще з давніх часів. Схоже, вести свій родовід від Анни Ярославни стає всевітньою модою.

У життєописі онука Генріха I і Анни Ярославни короля Людовика VI, складеному абатом Сугерієм, розповідається про надкоштовний камінь, який був привезений Анною з Київської Русі як шлюбний дарунок. Онук королеви французької підніс цю дорогоцінність абатству північного передмістя Парижа Сен-Дені, щоб прикрасити нею оправу тернового вінця Спасителя. Вважалося, що цей камінь був частиною корони короля Людовика...

Чи не той це перстень з каменем, знайдений у вишгородській гробниці і подарований Анні?...

«Анноманія» продовжується і дотепер. Популяризація образу Анни Ярославни досягла небачених розмірів і нечуваних проявів.

У 2013 році на міжнародному фестивалі радіопостановок Гран Прі Нова у Бухаресті схвальний відгук одержала радіопостановка «Анна Ярославна або Анна Регіна» за однойменним твором молоді української письменниці Оксани Чухліб. Анна Ярославна — Румунія — радіо — українська письменниця...

У середовищі науковців, любителів історії, ентузіастів історичного реконструювання особистість Анни Ярославни вже багато років є символом, що об'єднує країни і народи. У 2018 році у французькому місті Бресті стартував черговий етап української експедиції на човні «Анна Ярославна», копії слов'янського човна XI-го століття. Її учасниками стали романтики і фантазери — науковці, любителі історії, актори. Цей проект народної

дипломатії має на меті познайомити жителів великих і малих міст Франції з історією і культурою України, налагодити дружні контакти не на міжпрезидентському спілкуванні, а на рівні простих людей.

Сподіваюсь взяти участь у цьому проєкті — він багато чого обіцяє.

Ім'я Анни Ярославни виникає і там, де його й не сподіваєшся знайти.

Тернопільський селекціонер Ігор Хорош вивів сорт іменних ірисів під назвою «Анна — королева Франції». У ньому, окрім борідок, є просторове продовження, яке нагадує корону королеви. Цей сорт, представлений і на французьких виставках квіток, був гідно оцінений на батьківщині французької королеви.

В Україні з'явилась у продажу куцова великоквіткова хризантема під назвою «Анна Ярославна». Куці використовуються для декорування різних будов — фасадів будинків, господарчих забудов, добре, що у кліматичних зонах України ці куці зимують без прикриття.

Ну, в це вже з розряду... У Франції створено агентство нерухомості «Анна Київська», директор якого Гель де Крепі напевно намагається таким чином підкреслити свій зв'язок з графом Раулем де Крепі, другим чоловіком Анни.

Але факт залишається фактом: минуло майже тисячоліття від XI до XXI століття, а інтерес, недозвільний інтерес європейської громадськості до історичної, у чомусь загадкової та якоюсь мірою екзотичної постаті київської князівни і королеви французької Анни Ярославни не тільки не слабне, але навпаки — зростає. Більше — образ Анни Ярославни гостро перетинається із сучасними суспільними подіями.

Зміст

<i>Пролог. Особисте зізнання</i>	3
Чому я пишу про Анну Ярославну	3
У пам'яті різних часів і народів	8
В Україні	11
У Франції	20
У Бельгії	26
У США і Канаді	26
У рамках українсько-німецької дружби	27
У рамках українсько-російського суперництва за національне походження Анни	28
В Індонезії	29
Театр життя Анни Ярославни	30
<i>Акт I. Анна Ярославна — княгиня Київська</i>	34
Маркери ідентичності Анни Ярославни	34
Хрещення князем Володимиром Київської Русі	37
Мандрівка до Софії Київської	42
Родина Ярослава та Інгігерди	51
У люблячій сім'ї	55

Вишгород	57
Її університети	64
Акт II. Анна Ярославна — королева Франції	70
Як київська князівна ставала королевою Франції	70
З перших кроків	76
Продовжувачка династії Капетингів	86
Королева Анна — міністр охорони здоров'я Франції	89
Королева Анна — міністр культури і просвіти Франції	93
Акт III. Анна Ярославна: в обіймах любові... у полоні	
самотності... у тузі за батьківщиною	102
Скандал у французькому королівстві	102
Королева-мати	108
Таємниця зникнення	111
Відхід від життя	116
Епілог. По дорозі у вічність	118
Перша запурука щастя	119
Друга запурука щастя	121
Третя запурука щастя	121